

ФІЛОСОФІЯ І ПРАКТИКА ПРАВ ЛЮДИНИ: РОЛЬ ПРАВООХОРОНЦІВ І ПРАВОЗАХИСНИКІВ, СУДДІВ І ВИКЛАДАЧІВ

Міжнародний семінар «Філософія права і філософія прав людини»

Філософія права в Україні продовжує інтенсивно розвиватися, охоплюючи філософсько-правовим аналізом більш практичні проблеми. 8 серпня 2010 р. в Інституті держави і права ім. В. М. Корецького НАН України відбувся міжнародний методологічний семінар на тему: «Філософія права і філософія прав людини». Захід, продовжуючи філософсько-правову дискусію з актуальних практичних проблем сучасного права, відзначився спробою осмислення складної правової емпірії.

Вступ

Семінар – спільна ініціатива. Його зорганізовано за ініціативи філософів права Інституту держави і права та керівництва Програми підвищення кваліфікації вишівських викладачів за напрямом «Філософія прав людини» за редакційної підтримки Міжнародного фахового часопису «Проблеми філософії права», інших юридичних видань, як-от «Юридичний журнал».

Зазначена викладацька Програма – регіональна ініціатива більш ширшої освітньої програми. Йдеться про частину Програми підтримки вищої освіти Інституту відкритого суспільства, яка надає унікальну можливість близько 30 викладачам – юристам, філософам, соціологам, політологам, правозахисникам у 2010–2012 роках вдосконалювати професійну майстерність під час спеціальних сесій на базі українських (Львів, Київ) і російських (Москва, Новосибірськ) університетів. Учасники займаються самостійно й під керівництвом провідних світових фахівців у сфері філософії, теорії та практики прав людини, щоб застосувати свій доробок у науково-дослідній, викладацькій, а в деяких випадках, водночас і практичній діяльності.

Семінар розпочався з привітання та запрошення до співпраці. Спершу присутніх – учасників Програми, низку українських теоретиків і філософів права, гостей і представників юридичної преси – від імені та за дорученням Інституту держави і права привітав **В'ячеслав Бігун** (науковий співробітник, відповідальний секретар міжнародного часопису «Проблеми філософії права», канд. юрид. наук). Він стисло ознайомив присутніх, переважна частина яких була іноземними учасника-

ми, з історією Інституту. Зосередившись на доробку Інституту в царині філософії права та прав людини, він відзначив роль першого директора Інституту В. М. Корецького (1890–1984) у роботі над міжнародними документами ООН з прав людини. Як відомо, **Володимир Корецький** був членом і першим заступником голови Комісії з прав людини ООН (1947–1949), до функцій якої у цей період належала розробка проекту Загальної декларації прав людини. Додамо, що зважаючи на заслуги відомого вченого-юриста та практика, ім'я В. М. Корецького має Міжнародний правничий конкурс. Його започатковано у 2008 році Координаційною радою молодих юристів України при Міністерстві юстиції України у формі імітації засідання Європейського суду з прав людини.

Окремо було висвітлено доробок Інституту в сфері фундаментальних досліджень прав людини, зокрема співробітниками відділів теорії держави і права та історико-правових досліджень. Учасників семінару також запросили до співпраці з міжнародним часописом «Проблеми філософії права», який з 2003 року спільно видається Інститутами держави і права та філософії НАН України та Чернівецьким національним університетом ім. Ю. Федьковича. Цей фаховий журнал, разом із монографічним додатком з назвою «Бібліотека» часопису, є провідним профільним фаховим науковим журналом зі спеціальності «філософія права», визнаним за кордоном, зокрема Міжнародною асоціацією філософії права і соціальної філософії. Як зазначалося, загалом з 1997 року, коли в Україні філософію права було започатковано як самостійну спеціальність у системі юридичних і філософських наук, захищено 13 докторських і більше 65 кандидатських дисертацій. Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України є однією з провідних науково-дослідних установ, де проводяться філософсько-правові дослідження, вирізняючись розробкою прикладних проблем філософії права, як-от філософія правосуддя (зокрема під керівництвом професора **Володимира Бабкіна**).

Учасників семінару привітав і співкерівник Програми **Дмитро Кобринський** (Київський національний університет внутрішніх справ). Він зазначив, що проект передбачає підвищення кваліфікації

вишівських викладачів, водночас маючи міждисциплінарний характер. Його учасниками є викладачі різних дисциплін, яких об'єднує серйозний інтерес до теми прав людини. На його думку, без знання «емпірії прав людини» викладання студентам теоретичних моделей прав людини є недостатнім. Тому, пояснив він, до участі в семінарі з доповіддю й було запрошено юриста-практика.

Доповідь

Емпіричний матеріал зі сфери прав людини представив **Олег Вермеєнко** – молодий адвокат, який займається захистом прав людини в адвокатській діяльності. Він представив учасникам критичний огляд реалій реалізації прав людини в Україні на основі власного адвокатського досвіду.

Адвокат присвятив свою доповідь темам прав людини і тортур у правоохоронних органах та, в цьому зв'язку, здійсненню правосуддя в Україні. На його думку, гарантії прав людини, презумпція невинуватості в реальності є «порожнім звуком». Адвокат обґрунтовує своє судження власним досвідом як адвоката та члена громадського органу при одному з головних управлінь МВС України, де він займається питаннями зловживань у формі незаконних арештів. Так, за його словами, в одному з райвідділів міліції міста Києва за 7 місяців 2010 року надійшло 800 заяв громадян зі скаргами на правоохоронні органи щодо застосування до них тортур. На думку адвоката, навіть, якщо припустити, що 10 % цих скарг використовується в зв'язку зі «схемою адвокатури заявляти про тортури клієнта, щоб згодом відмовитися від показів», така ситуація свідчить про «катастрофічний стан» забезпечення гарантій прав людини. «Зашкалює», за словами адвоката, й кількість смертей в цьому райвідділі», – зазначив адвокат.

Розглядаючи причини такого стану, доповідач назвав низку причин. Зокрема, на його думку, нинішня міліція є правонаступником НКВД. «Суть, методи і, найголовніше, особовий склад, залишилися тими ж», «просто змінили вивіску», «й ми пожинаємо плоди минулого сьогодні», – стверджує він. До речі, зазначив адвокат, «викладачі зрідка розповідали нам [студентам] про генезис правоохоронних органів».

Крім того, нерозумною є «система статистики розкриття злочинів». За його словами, в Україні розкривається 79 % злочинів (для порівняння у США, за словами адвоката, 20–25 %), отже, «гоніння» за результатом спричиняє негативні наслідки. Крім того, негативно діє й система стимулювання, адже «премія нараховується за розкриття злочинів» (а не, наприклад, їхню профілактику).

Ще однією істотною причиною такого стану адвокат назвав панування на практиці постулатів старих часів. Зокрема продовжують працювати теорії «визнання як цариці доказів» (ідея А. Я. Вишинського) та ідея «революційної правосвідомості судді» (Д. І. Курського). На думку доповідача, у часи диктатури пролетаріату вважалося, що суддя не потрібні закони, достатньо керуватися «революційною правосвідомістю». На його думку, сьогодні ця ідея замінена на «суддівську правосвідомість», але має подібний зміст, що сприяє сваволі. Зокрема щодо меж призначення покарання. «Нині свобода – це товар, який купується і продається», – стверджує адвокат. Це зумовлено тим, що, на його думку, немає системи чітких критеріїв щодо визначення строку покарання, а на практиці презюмується найвищий.

Ця позиція, на думку адвоката, у свою чергу підтримується судовою корупцією. Так, за його словами, корупція у судах починається з призначення суддів: за сприяння у зайнятті посади судді, начебто, неофіційно сплачується сума (за словами адвоката, у 2002 році – це 20 тисяч доларів, у 2010 році – 250 тисяч доларів, йдеться про посаду судді в одному із судів Києва). Звідси й 95 % «гарантії» того, що підсудний у кримінальних справах, за звинуваченням у злочині, за який передбачається покарання від 1 до 5 років, «отримає» 5 років. Уникнути такого результату можна лише, якщо, за словами адвоката, «знайти «вихід» на суддю й сплатити суму, еквівалентну одній тисячу євро за один рік покарання». «Я не кажу, що всі судді корумповані», – уточняє себе адвокат. Але, зрештою, система правового захисту за таких умов належно не спрацьовує.

Як наслідок, адвокатам доводиться, за словами адвокатів, звертатися до використання свободи преси. Крім того, адвокатам самим доводиться розслідувати випадки насильства щодо своїх клієнтів.

Адвокат, з-поміж іншого, пов'язує можливе покращення ситуації як зі зміною свідомості працівників правоохоронних органів, так і із прийняттям оновленого кримінально-процесуального кодексу, де «права не лише декларуються, але й деталізуються».

Обговорення

Доповідь адвоката стала відправною точкою для філософсько-правового осмислення правозахисної діяльності у сфері прав людини під час семінару. Зокрема для обговорення було обрано низку тем проблематики: відповідальність щодо реалізації прав людини (сфера моральної відповідальності та

Учасники семінару у Вченій залі Інституту держави і права ім. В. М. Корецького.

її міра), «свобода як товар» (вплив економічних чинників на якість системи правосуддя в умовах ринкової економіки) і дидактична роль викладача курсів з прав людини (завдання викладача, спрямовані на покращення «реальності» прав людини). Учасники також представили пропозиції щодо викладання цієї проблематики у вишівських курсах.

Як зазначив учасник Програми, філософ і редактор **Максим Єфімов** (голова карельського відділення «Молодіжної правозахисної групи» (РФ)), «правозахисник і адвокат О. Веремеєнко відображає новий тип викладача – талановитого теоретика, знавця права, юриспруденції, та відмінного практика, який завзято протидіє порушенням прав людини. Безкомпромісна чесність, непідкупність і реальна участь і допомога – це те, що сьогодні потрібне», – додав учасник семінару з Петрозаводську.

На думку **Олександра Тимохіна** (Таврійський національний університет ім. В. І. Вернадського, к. ф. н.), що «казати, що провина за порушення прав людини має бути покладена виключно на працівників міліції, було принципово некоректно. Порушення як приховані, так і відкриті відбуваються у всіх сферах суспільного життя, ними пронизана вся людська діяльність в Україні, починаючи з родини та дитячого садка, закінчуючи вищими органами державної влади. Для вирішення поставленої проблеми потрібно, щоб вона стала нагальним питанням всього суспільства, яке разом із державою могло б визнати, що наявність формальної згоди дотримуватися Конвенції прав людини та основоположних свобод та епізодичне виконання рішень Європейського суду з прав людини не є гарантіями недоторканості цих прав. Державі необхідні інститути та кваліфіковані представники юридичної професії здатні та готові шляхом здійснення судочинства відстоювати права і свободи людини. Важко навіть уявити, яке б місце у системі таких інститутів мала б посісти сучасна міліція», – зазначив філософ. І додав, що «для початку працівники міліції мають усвідомити звичайну істину: контроль за дотриманням прав людини – це не їхня справа».

У результаті дискусії було окреслено дві протилежні думки. За першою думкою, висловленою доповідачем, відповідальність слід покласти передовсім на саму систему правоохоронних органів. Думка, висловлена коментатором, була іншою: «По-перше, співробітники МВС не повинні бути добре обізнаними щодо прав людини, їм достатньо знати, які самі з цих прав вони не повинні порушувати, але головне для них – знати як виконувати власні обов'язки, не чіпаючи прав людини. По-друге, контроль за дотриманням прав людини не може здійснюватися тими, хто не просто здатен, але й часом буває або може бути змушеним їх порушувати. Не дуже подібно до правди, що одна і та сама особа стане одночасно і ефективно підтримувати громадський порядок, використовувати зброю, розганяти натовп, проводити допит і сумлінно контролювати свої дії на предмет відповідності правам людини. По-третє, дотримання та захист прав людини передбачає можливість широкого використання ресурсів громадянського суспільства: політичних партій, громадських організацій, вільної преси тощо. Інтерес міліції до щодо використання цих ресурсів важко назвати сталим та щирим, хоча, мабуть, ця цехова замкнутість та

утаємниченість виправдана точка зору їхньої діяльності», – зазначив О. Тимохін. На його думку, «кроком до зміни свідомості та практики працівників міліції могла б стати реформа юридичної освіти та відповідних кваліфікаційних вимог до представників юридичної професії, за якою люди з дипломом за напрямом або спеціальністю «правоохоронна діяльність» не ставали б професійними юристами і не займали б після отримання пенсії від МВС посади прокурорів, адвокатів, суддів».

Як зазначив **Руслан Шульга** (Московський державний інститут міжнародних відносин (університет) (МЗС РФ), к. ю. н.), «дискусія на семінарі показала подібні проблеми у практичних аспектах захисту прав людини в пострадянських країнах (ситуація з розслідуванням кримінальних справ, катастрофічно низький відсоток виправдувальних вироків, відсутність ефективного громадського контролю за діяльністю правоохоронних органів, низький рівень правової культури тощо). Як позитивний аспект слід відзначити розуміння такої ситуації в академічному середовищі. Але необхідне практичне осмислення цих проблем», – резюмував московський викладач і дослідник. «Проблематика семінару повною мірою відображає тривалі дискусії в сучасній юридичній науці про сутність та основи прав людини, а також виходить на окремі проблеми правозастосувальної практики (наприклад, право на судовий захист)», – уточнив **Василь Токарев** (Самарський державний обласний університет, к. ю. н., доцент).

Антон Дідікін (Дослідницький центр публічного права (Новосибірськ), к. ю. н.) зазначив «особливе значення» проведеного семінару. На його думку, «з одного боку, правозахисний рух потребує нині нових ідей та підходів, які дозволяють використовувати концепцію прав людини як умову успішної інтеграції країн СНД в європейський правопорядок. З іншого боку, очевидною є практична і просвітницька цінність дискусії, адже нове покоління молодих юристів буде змушене надати гідну відповідь на виклики сучасного багатопольярного світу». На думку **Дмитра Бочарова**, (Дніпропетровська академія митної служби, к. ю. н.), «доцільно запрошувати до дискусії щодо стандартів прав людини та механізмів їхнього забезпечення не лише правозахисників, але й представників суддівського корпусу й правоохоронних органів. Це дало б змогу створити більш повне та об'єктивне уявлення про стан забезпечення прав людини у суспільстві та спільно виробити рекомендації щодо його покращення».

Щодо дидактичного аспекту, викладання курсів з прав людини в університетській програмі, як зазначив Максим Єфімов, «викладачі вишів дивно

«далекі від народу» і реальних проблем. Замість того, щоб активно включатися в правозахисну діяльність, практичну активність і власним прикладом доводити необхідність і важливість захисту прав людини, людської гідності, вони займаються інтелектуальним самозадоволенням, «заговорюванням» теми прав людини». **Наталія Сатохіна** (Національна юридична академія імені Ярослава Мудрого) наголосила, що «подібні дискусії підтверджують: викладання курсу «Філософія прав людини» спрямовано на вирішення практичних завдань, і трансляція знань і цінностей не є самоціллю».

У процесі дискусії учасники семінару обмінялися думками, отримали новий стимул для філософсько-правового осмислення правозахисної діяльності.

Додаток

Перелік учасників Програми підвищення кваліфікації вишівських викладачів за напрямом «Філософія прав людини» (керівники Програми: Сергій Моїсєєв, Дмитро Кобринський)

1. **Бігун В'ячеслав Степанович**, науковий співробітник Інституту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, доцент Київського університету НАН України; відповідальний редактор міжнародного журналу «Проблеми філософії права», к. ю. н.

2. **Бочаров Дмитро Олександрович**, доцент кафедри теорії та історії держави і права Академії митної служби України, к. ю. н.

3. **Гончаров Володимир Вікторович**, аспірант кафедри теорії та філософії права, молодший науковий співробітник Лабораторії дослідження теоретичних проблем прав людини юридичного факультету Львівського національного університету ім. Івана Франка.

4. **Гудима Дмитро Анатолійович**, науковий співробітник лабораторії дослідження теоретичних проблем прав людини юридичного факультету Львівського національного університету ім. Івана Франка, к. ю. н.

5. **Дідікін Антон Борисович**, заступник директора Дослідницького центру публічного права; заступник завідувача кафедрою правознавства Новосибірського державного університету; молодший науковий співробітник Інституту філософії та права Сибірського відділення РАН, к. ю. н.

6. **Дудчик Андрій Юрійович**, викладач кафедри філософії культури Білоруського державного університету.

7. **Дячкова (Дьячкова) Ольга Миколаївна**, заступник декана філософського факультету за якістю освіти, заступник завідувача кафедри онтології і теорії пізнання за якістю освіти, асистент кафедри онтології і теорії пізнання Уральського державного університету ім. О. М. Горького; вчений секретар Національного інституту з прав людини (м. Єкатеринбург); відповідальний редактор філософської енциклопедії з прав людини

8. **Єфімов Максим Михайлович**, голова карельського відділення «Молодіжної правозахисної групи» (РФ).

9. **Красильникова Надія Сергіївна**, аспірант кафедри соціології та політології Ульяновського державного університету.

10. **Істомін Андрій Олександрович**, старший викладач кафедри філософії Поморського державного університету ім. М. В. Ломоносова.

11. **Касаткін Сергій Миколайович**, доцент кафедри теорії та історії держави і права Самарської гуманітарної академії, к. ю. н.

12. **Кудінов Ігор Олексійович**, доцент кафедри соціології факультету соціології та управління Запорізького національного університету, к. ф. н.

13. **Маслак Олександр Олександрович**, викладач кафедри філософії та суспільних наук Київського університету туризму, економіки і права, к. ф. н.

14. **Махнева Анастасія Вікторівна**, асистент кафедри фінансового менеджменту та права економічного факультету, асистент кафедри онтології і теорії пізнання філософського факультету Уральського державного університету ім. О. М. Горького; директор з розвитку, провідний юрист групи правових компаній «ІНТЕЛЕКТ-С».

15. **Мелікян Арсен Арутюнович**, доцент кафедри філософії та соціології Державного інженерного університету Вірменії, к. ф. н.

16. **Мехді Фархад Советовіч**, помічник ректора з академічних питань Університету «Кавказ», завідувач кафедрою міжнародного права, доктор публічного права.

17. **Наумова Катерина Ігорівна**, асистент кафедри онтології і теорії пізнання Санкт-Петербурзького державного університету.

18. **Нікітченко Олена Едуардівна**, доцент кафедри філософії Одеської національної юридичної академії, к. ф. н.

19. **Оглезнев Віталій Васильович**, доцент кафедри загальнотеоретичних правових дисциплін Російської академії правосуддя, докторант кафедри історії філософії та логіки Томського державного університету, к. ф. н.

20. **Одинцова Олена Володимирівна**, аспірант кафедри кримінології, конфліктології та соціології Луганського державного університету внутрішніх справ ім. Е. О. Дідоренка.

21. **Осветімска Ія Іллівна**, аспірант кафедри теорії та історії держави і права юридичного факультету Санкт-Петербурзького державного університету.

22. **Погребняк Станіслав Петрович**, доцент кафедри теорії держави і права Національної юридичної академії України ім. Ярослава Мудрого, д. ю. н.

23. **Полянський Тарас Тарасович**, асистент кафедри адміністративного та фінансового права Львівського національного університету ім. Івана Франка.

24. **Рубець Ірина Володимирівна**, аспірант кафедри цивільного права і процесу Львівського національного університету ім. Івана Франка

25. **Сатохіна Наталія Іванівна**, аспірант кафедри філософії Національної юридичної академії України ім. Ярослава Мудрого.

26. **Суходольський Андрій Володимирович**, асистент кафедри прав людини і політико-правових вчень Башкирського державного університету.

27. **Тимохін Олександр Михайлович**, доцент кафедри історії та теорії держави і права Таврійського національного університету ім. В. І. Вернадського, к. ф. н.

28. **Токарєв Василь Олексійович**, доцент кафедри теорії та історії держави і права Самарського державного обласного університету (Наяновой), к. ю. н.

29. **Шульга Руслан Юрійович**, старший викладач кафедри громадського суспільства Московського державного інституту міжнародних відносин (університет) МЗС РФ, к. ю. н.

Матеріал підготував В'ячеслав Бігун

У Міністерстві юстиції України

НАРОДЖУВАНІСТЬ В УКРАЇНІ ЗНОВУ ЗРОСТАЄ

Після спаду народжуваності, зафіксованого в Україні в першому кварталі 2010 року, протягом другого кварталу поточного року в країні знову фіксується зростання кількості народжень. Про це повідомив Міністр юстиції **Олександр Лавринович** з посиланням на статистичні дані органів реєстрації актів цивільного стану Міністерства юстиції.

Загалом, кількість зареєстрованих смертей в Україні протягом першого півріччя 2010 року перевищувала кількість зареєстрованих народжень в середньому на 34 %, що відповідає показникам відповідного періоду 2009 року.

*За інформацією прес-служби
Міністерства юстиції України*